

Výkladové poznámky k biblickým veršom z úlohy č. 13

Nebo, výchova a večné poznávanie

Základný text:

(1Kor 2,9 SEkP) *Ale ako je napísané: Ani oko nevidelo, ani ucho nepočulo a čo ani do ľudského srdca nevstúpilo, to pripravil Boh tým, čo ho milujú.*

Ak tento verš vytrhneme z kontextu, tak sa nám zdá, že popisuje krásy nového stvorenia v Božom kráľovstve. V prvom rade musíme sledovať jeho kontext v rámci 1Kor 2,6-16 kde je reč o múdrosti. Ako poznamenáva MACARTHUR: "Božiu pravdu nemožno poznať okom ani ušom (objektívny, empirický dôkaz), ani mysl'ou (subjektívne, racionálne závery)."¹ Alebo ako uvádza TAYLOR: "Božia múdrosť nemôže byť známa, pokiaľ ju nedáva poznať Boh. Presnejšie, Božia múdrosť sa zjavuje prostredníctvom Ducha, ktorý skúma hlboké Božie veci (2,10). Božia múdrosť nie je záležitosťou ľudskej inteligencie alebo objavov, ale skôr božského zjavenia."²

Deviaty verš je formulovaný ako citát zo SZ. Problémom však je, že v SZ nenájdeme text, ktorý by presne korešpondoval s touto Pavlovou citáciou. Preto sa doteraz vedie medzi teológmi o tejto veci diskusia. Niektorí v tom vidia určitú fúziu dvoch textov z Izaiáša (64,3 a 65,16). Najpravdepodobnejšie však je, že tento text "združuje dohromady rôzne formulácie a koncepty nájdené na mnohých rôznych miestach v SZ. Aj keď je zdroj citátu predmetom diskusie, jeho funkciu v kontexte nie je ťažké rozpoznať. Citácia zdôrazňuje skrytosť Božích plánov a neschopnosť ľudí ich poznať, čo kladie dôraz na zjavenie Duchom, ktoré má nasledovať v nasledujúcich veršoch (2,10-13)."³

Nedeľa: Smrť - a čo ďalej?

(J 3,16 SEkP) *Ved' Boh tak miloval svet, že dal svojho jednorodeného Syna, aby nik, kto verí v neho, nezahynul, ale mal večný život.*

Tento text je zlatým veršom celého evanjelia. Pochádza z nočného rozhovoru Ježiša s Nikodémom. "Je to základné zhrnutie posolstva tohto evanjelia, a preto ho treba chápať, ako pozadie plátna, na ktorom je namaľovaný zvyšok evanjelia."⁴ To, čo tento verš zdôrazňuje, je Božia láska k tomuto svetu. "Synovo poslanie je založené na zvrchovanej Božej láske k ničomnému, hriешnému svetu ľudstva..., ktoré je proti nemu vo vz bure."⁵ Preto je možné, že tento text bol určitou Jánovou reakciou proti "tendencii cirkvi k izolacionizmu"⁶, tj. zámerné

¹ MACARTHUR, John. Nový zákon: *Komentár verš po verši*. Kroměříž: Didasko, 2013. ISBN 978-80-87587-08-9. str. 510.

² TAYLOR, Mark. The New American Commentary: *1 Corinthians*. Nashville: B&H Publishing Group, 2014. 761 s. ISBN 978-0-8054-0128-8. str. 95.

³ TAYLOR, Mark. The New American Commentary: *1 Corinthians*. str. 100.

⁴ BEASLEY-MURRAY, G. R. Word Biblical Commentary: *John*. vol. 36. Grand Rapids: Zondervan, 2018 (ePub edition). 811 s. ISBN 978-0-310-58846-7. str. 260.

⁵ MACARTHUR, John. Nový zákon: *Komentár verš po verši*. str. 294.

⁶ BEASLEY-MURRAY, G. R. Word Biblical Commentary: *John*. str. 260.

vyčleňovanie sa od všetkého svetského. Nemáme sa izolovať od "svetských" ľudí, akoby sme boli lepší než oni. Naopak, Boh miluje každého človeka tak veľmi, že sa zaň sebaobetoval.

Výraz "večný život neoznačuje len večné množstvo (kvantitu), ale tiež božskú kvalitu života. Doslova znamená život nadchádzajúceho veku, a vzťahuje sa teda na vzkriesenie a nebeský život v dokonalej sláve a svätosti."⁷

(1J 5,13 SEkP) *Toto som napísal vám, čo veríte v meno Božieho Syna, aby ste vedeli, že máte večný život.*

Tento text patrí k záveru prvého Jánovho listu. Ide o určité vyústenie predchádzajúcej argumentácie, ktorá sa týkala pravej a falošnej viery. Ján tu "písal do zboru, v ktorom vzniklo odlišné učenie, týkajúce sa povahy kresťanskej viery. Takáto situácia počítala s tým, že členov napadlo, či skutočne vlastnia večný život; niektorí z tých, ktorí vyznávali vieru v Ježiša ako Božieho Syna, si museli stále klásť otázku, či vo svojej viere mali pravdu a či ich skúsenosť s večným životom nebola iba klamom."⁸ Jedným z cieľov listu je teda ubezpečiť veriacich o ich spáse. Ján to vyjadruje použitím slovesa *echete*, ktoré je v oznamovacom spôsobe prítomného času a znamená, že veriaci večný život už teraz "držia, vlastnia, majú"⁹. Môžu si byť istí, nie pre svoje kvality, ale pre kvality Toho, v ktorého vkladajú svoju dôveru.

Pondelok: Nová existencia

(2Pt 3,10-13 SEkP) *¹⁰Pánov deň príde ako zlodej. Vtedy sa nebesá s rachotom pominú, živly sa rozplynú v ohni a zem i jej diela budú súdené. ¹¹Keď sa toto všetko má rozplynúť, akí musíte byť svätí a nábožní vo svojom správaní vy, ¹²čo túžobne očakávate príchod Božieho dňa, keď sa nebesá rozplynú v ohni a živly roztopia v páľave?! ¹³Podľa jeho prisľúbenia očakávame nové nebo a novú zem, v ktorých prebýva spravodlivosť.*

Táto pasáž je reakciou na posmeškárov, ktorí spochybňujú skorý Kristov príchod. Kľúčom k pochopeniu nášho textu je teda už ôsmy a deviaty verš. V ôsmom verši máme známu vetu: "jeden deň je u Pána ako tisíc rokov a tisíc rokov ako jeden deň". Urobili by sme veľkú chybu, ak by sme tento výpočet aplikovali na vysvetlenia niektorých biblických textov (existuje pohľad, že stvoriteľské dni sú v skutočnosti tisícročia, avšak takýto výklad stvorenia je veľmi neadekvátny). Tento text má korene v Ž 90,4, kde je napísané: "veď tisíc rokov je v твоjich očiach ako včerajšok". Ak by sme si pozreli tento žalm, tak môžeme jasne vidieť, že Mojžiš tu staval do kontrastu Božiu večnosť s ľudskou pominuteľnosťou. Niečo podobné chce vyjadriť aj autor 2.Pt. Ukazuje na relatívnosť času. My ako stvorené bytosti žijeme v čase, ktorý určujú nebeské telesá, ktoré boli k tomuto účelu stvorené. Boh však nie je pod časom. On je nad časom. Aj samotný čas je Bohom stvorený. Boh mu nepodlieha. Preto, keď Ježiš sľúbil, že príde skoro (Zj 22,20), potom našou starosťou je dôverovať mu, že skutočne

⁷ MACARTHUR, John. Nový zákon: *Komentár verš po verši*. str. 294.

⁸ MARSHALL, I. H. The New International Commentary on the New Testament: *The Epistles of John*. Grand Rapids: William B. Eerdmans Publishing Company, 1978. 428 s. eISBN 978-1-4674-2232-1. str. 279.

⁹ PANCZOVÁ, Helena. Grécko-slovenský slovník: *Od Homéra po kresťanských autorov*. Bratislava: Lingea, 2012. 1327 s. ISBN 978-80-8145-021-1. str. 579.

príde skoro a nebude meškať. Nie je našou starosťou vyrátavať a to dokonca ani približný čas jeho príchodu, pretože my sme pod časom, On nie.

v. 10: Výraz "Pánov deň" je starozákonného pôvodu, kde ho najčastejšie nájdeme ako Hospodinov deň (prvé použitie bolo u proroka Ámosa; u proroka Joela je Hospodinov deň nosnou témou). Vo všeobecnosti by sa dalo povedať, že je to "chvíľa, kedy Jahve aktívne zakročí, aby potrestal hriech, ktorý dosiahol vrcholu. Taký trest môže prísť v podobe invázie (Am 5-6; ...) alebo prírodnej katastrofy (Jl 1-2). Všetky menšie zásahy predchádzajú príchod samotného Hospodina... V NZ sa v tomto zmysle dňom Pánovým myslí druhý Kristov príchod."¹⁰ Keď pisateľ pripodobňuje príchod Pánovho dňa k príchodu zlodeja, poukazuje na to, že nie je možné poznať presne kedy tento deň nastane. Pre tých, ktorí blízkosť Kristovho príchodu spochybňujú, to bude prekvapujúca a náhla udalosť.

Pojmy "nebesia" a "zem" odkazujú na celé stvorenie (viď Gn 1,1), tzn. že celé stvorenie prejde Božím súdom. Univerzálnosť tohto Božieho súdu bude nepríjemná práve pre tých, ktorí sa posmievať tým, ktorí blízky Kristov príchod skutočne očakávajú. Grécky výraz *stoicheion*, ktorý SEkP prekladá slovom "živel" v zmysle "prvok", alebo "element" by bolo lepšie preložiť ako "hviezda, planéta, súhvezdie"¹¹, pretože tento význam lepšie korešponduje s "nebesami" a "zemou", o ktorých je v tomto verši tak isto reč. Je tu teda reč o definitívnom konci starého stvorenia, ktoré bolo zničené hriechom. A keďže v Biblii má to staré stvorenie nehradiť nové stvorenie, musíme v tomto zmysle čítať aj nasledujúce verše.

vv. 11-13: "Pretože súčasný svet, scéna ľudskej zlovôle, má zmiznúť a bude nahradený novým svetom, domovom spravodlivosti, čitatelia by mali byť typmi ľudí, ktorí budú môcť v tomto novom svete žiť. Keď potom budú čeliť Božiemu súdu, budú nájdení v poriadku, nie aby zahynuli so starým svetom, ale aby vstúpili do nového (v. 14)."¹² Nejedná sa tu teda o to, že by samotný dokonalý život mohol spôsobiť spasenie ľudí pri druhom Kristovom príchode, ale, že už teraz sú novým stvorením a ako nové stvorenie musia žiť "sväto" a "nábožne", tzn. v súlade s Ježišom Kristom. Ten, kto žije v súlade s Ježišom Kristom, žije pod vedením Ducha svätého, takýto človek už nemiluje hriech, ale spravodlivosť, pretože očakáva svoj pravý domov, ktorý je kráľovstvom spravodlivosti.

Utorok: Potom sa dozvieme...

(1Kor 13,12 SEkP) *Teraz vidíme len akoby v zrkadle, v záhade, ale potom z tváre do tváre. Teraz poznávam sčasti, ale potom budem poznávať tak, ako som bol spoznaný.*

Aj pri tomto texte je mimoriadne dôležitý kontext. Rozhodne tento text neznamená, že v nebi budeme mať absolútne poznanie (alebo plné pochopenie) všetkého. Napríklad prvotnú príčinu hriechu už len z podstaty nemôžeme plne vysvetliť a ani v nebi to nebude možné.

¹⁰ WRIGHT, J. S. "Den Hospodinův" in: DOUGLAS, J. D. (ed.). *Nový biblický slovník*. 2. vyd. Praha: Návrat domů, 2009. 1251 s. ISBN 978-80-7255-193-4. str. 157.

¹¹ PANCZOVÁ, Helena. *Grécko-slovenský slovník: Od Homéra po kresťanských autorov*. str. 1129.

¹² BAUCKHAM, Richard. *Word Biblical Commentary: Jude - 2 Peter*. vol. 50. Grand Rapids: Zondervan, 2017 (ePub edition). 528 s. ISBN 978-0-310-58632-6. str. 439.

Pretože logické vysvetlenie je zdôvodnením a teda aj ospravedlnením. Problém však je, že hriech mohol byť zmierený len obeťou Božieho Syna a nie logickým sledom myšlienok. Podobne ani Pána Boha nebudeme môcť nikdy plne vysvetliť, celú večnosť bude človek rásť v Jeho poznávaní, ale nikdy nedôjde k absolútnemu koncu, pretože Boh je nekonečný a preto aj poznávanie tohto nekonečného Boha nikdy nebude mať konca.

Kontextom tohto verša je Pavlova chvála lásky, ako najväčšieho prejavu ovocia Ducha. Lásku kladie do kontrastu s duchovnými darmi (kapitoly 12 až 14). Je to chvála lásky ako základu zákona a nabádanie k láske, ako k jedinému skutočnému naplneniu zákona. 1Kor 13,1-8 je jednou z najkrajších charakteristík lásky, aké kedy bolo napísané, no predsa je to stále len pohľad ako v zrkadle. Táto láska, ktorú apoštol Pavol popisuje je láskou samotného Boha, ktorá bola dokázaná obetovaním Jeho Syna Ježiša Krista. O tejto láske človek napísal toľko kníh, že by mohli naplniť celé knižnice, no napriek tomu je to len nedokonalý obraz niečoho, čo lepšie pochopíme tvárou v tvár nášmu Spasiteľovi. "Metafora zrkadla sa v starovekom svete tešila rozšírenému použitiu a týkala sa najmä Korintu, kde sa vyrábali bronzové zrkadlá."¹³ Pohľad do takéhoto zrkadla ukazoval čiastočne skreslenú realitu, preto by sme mali neustále pamätať na to, že aj naše poznanie nie je úplné, je skreslené a iba Boh pozná všetky skutočnosti.

(1Kor 4,5 SEKP) *Preto nesúďte nič predčasne, kým nepríde Pán. On vynesie na svetlo, čo je skryté v tme, a odhalí zámery srdc. Potom každý dostane pochvalu od Boha.*

V časti 1Kor 4,1-5 Pavlov hlavný cieľ "súvisí s príkazom v 3,21, aby presvedčil Korintských veriacich, aby sa prestali chváliť ľuďmi, či už ide o Pavla, Apolla, Kéfasa alebo svojich miestnych vodcov. Pavol chce, aby sa Korint'ania stali jeho napodobňovateľmi, keď napodobňuje Krista (4,6-13.16-17), a aby pochopili, že jediné čo sa počíta, je Boží súd v deň Pánov. Jediný Boh presne hodnotí a rozlišuje pohnútky srdca. Všetky ľudské hodnotenia, vrátane sebahodnotenia, vždy zaostávajú."¹⁴ Pavol teda Korint'anov varuje pred predčasnými súdmi a pred snahami posudzovať ľudské úmysly. Iba Boh vidí do ľudského srdca, preto by sme sa mali vyhnúť v odsudzovaní ľudí na základe vnútorných pohnútok, ktoré im prisúdime.

Neznamená to však tolerovať zjavný hriech. Apoštol Pavol v nasledujúcej kapitole odsúdil počínanie človeka, ktorý sa dopustil incestu (viď 1Kor 5,3-5). Avšak akýkoľvek kázeňský prostriedok by mal byť uložený len ako prostriedok k tomu, aby daný človek svoje zlé konanie opustil a učinil pokánie, aby mohol byť zachránený.

"Pochvala" od Boha je epainos a znamená "odmenu"¹⁵, je to odkaz na konečný Boží rozsudok, ktorý jediný bude naozaj spravodlivý no pritom milostivý. Znamená to, že žiadny dobrý čin nepríde pri Božom súde o svoju pochvalu, ale aj to, že každý zlý skutok vyjde na svetlo.

¹³ TAYLOR, Mark. The New American Commentary: *1 Corinthians*. str. 445.

¹⁴ tamtiež, str. 121.

¹⁵ PANCZOVÁ, Helena. Grécko-slovenský slovník: *Od Homéra po kresťanských autorov*. str. 483.

Streda: Škola v budúcnosti

(2Kor 4,17-18 SEkP) ¹⁷*Ved' toto naše terajšie ľahké súženie nám získa nesmierne bohatstvo večnej slávy, ¹⁸keďže nehľadíme na viditeľné, ale na neviditeľné; lebo viditeľné je dočasné, neviditeľné však večné.*

v. 17: Apoštol Pavol tu používa tak trochu protichodný výraz "ľahké súženie". "Slovo 'ľahké' znamená v gréčtine 'nič nevážiaca márnosť' a 'súženie' odkazuje na neustály tlak."¹⁶ Apoštol Pavol netvrdí, že kresťanovi sa vyhýbajú všetky ťažkosti, naopak on popisuje súženie, ktoré na veriacich v Ježiša Krista dolieha (viď 2Kor 4,8-12). No tento neustály tlak je ľahký ako nič, oproti "večnej sláve". Slovo "sláva", hebrejsky *kavód* má základný význam "ťaž"¹⁷. Porovnaním súčasných utrpení s večnou slávou chce Pavol veriacich motivovať k vytrvalosti, aby dokázali zniesť súčasné ťažkosti.

v. 18: Úvod tohto verša tvorí výzvu, aby ľudia nehľadeli na viditeľné, ale na neviditeľné. Ľahké súženie je len vtedy ľahkým, ak svoju pozornosť presmerujeme od dočasných vecí k tým večným. V inom prípade neustojíme súženie tohto sveta. "Sloveso *skopeó* 'zameraj svoj zrak', je zvyčajne v zmysle 'považuj za svoj cieľ', na rozdiel od *blepó*, čo znamená jednoducho 'hľadať, zohľadňuj'. *Skopeó* 'nastaviť zrak', ktoré sa nachádza iba (v NZ) v Pavlových spisoch (s jedinou výnimkou u Lk 11,35), nesie so sebou nuanciu odhadu hodnoty objektu, pohľad, ktorý je viac ako 'zaostriť', než iba 'vidieť niečo', ale uvedomenie si účelu toho, čo vidíme."¹⁸ Avšak neviditeľné veci nemôžeme vidieť svojimi očami, ale len vierou (viď Heb 11,1). "Veriaci sa musí pozerat' ďalej, než kam siaha dočasná, a teda hynúca skutočnosť (tj. veci tohto sveta)."¹⁹

Štvrtok: Veľký Učiteľ

(Zj 21,3.22 SEkP) ³*Od trónu som počul mohutný hlas: Pozri, Boží stánok medzi ľudmi. Boh bude s nimi prebývať a oni budú jeho ľudom; on sám, ich Boh, bude s nimi. ...* ²²*Chrám som však v ňom nevidel, lebo jeho chrámom je Pán, všemohúci Boh a Baránok.*

Jazyk použitý pri popise Novej zeme nám pripomína popis stvorenia v knihe Genezis. Jedná sa tu teda o obnovu raja, obnovu pomerov, ktoré na zemi fungovali pred tým, než človek padol do hriechu. Hlas od trónu upriamuje Jánovu pozornosť na "Boží stánok medzi ľudmi". Je to pripomienka toho, keď Izraeliti putovali po púšti a v ich strede bol svätostánok.

V gréckom slove *skéné*, ktoré opisuje "príbytok, stánok", znie hebrejské hovorové slovo *šekínah*, slávny oblak, znamenie Božej prítomnosti uprostred svojho ľudu (2Moj 40,34-38). Slovo *šekínah* sa odvodzuje od slovesa *šakan* (bývať), ktoré je v gréčtine

¹⁶ MACARTHUR, John. Nový zákon: Komentár verš po verši. str. 571.

¹⁷ PÍPAL, Blahoslav. Hebrejsko-český slovník ke Starému zákonu. 4. vyd. Praha: Kalich, 2006. 188 s. ISBN 80-7017-029-8. str. 70.

¹⁸ MARTIN, R. P. Word Biblical Commentary: 2 Corinthians. vol. 40. Grand Rapids: Zondervan, 2017 (ePub edition). 1098 s. ISBN 978-0-310-58629-6. str. 320.

¹⁹ MACARTHUR, John. Nový zákon: Komentár verš po verši. str. 572.

vyjadrené slovesom *skénosen* (bývať). Doslovná parafráza si všima hru aliterácie a naznačuje zámer autora: "Hľa stánok (*šekínáh*) Boží, uprostred ľudí. Boh bude prebývať (bude ako *šekínah*) s nimi (Zj 21,3)."²⁰

Reč je tu teda jednoznačne o Božej prítomnosti medzi spasenými na novej zemi. Text nehovorí o tom, že na nejakom konkrétnom mieste sa bude nachádzať stan "svätostánok". Podobne ako v raji mali prví ľudia priamy prístup k Bohu, než zhrešili.

Druhá časť tretieho verša má v SZ mnoho paralel, no najvýraznejšia je v Ez 37,27: "Môj príbytok bude u nich, ja budem ich Bohom a oni budú mojim ľudom." Targúm k tomuto textu znie: "A požehnám ich a urobím ich početných a navždy umiestnim medzi nich svoju svätyňu. Nechám Moju šekínah prebývať medzi nimi. (Tg. Ez 37:26-27 tr. Levey)"²¹

Verš 22. je vysvetlením k 3. veršu a na rovinu hovorí, že tam nebude žiaden chrám. Je tu opäť aj tematika exodu, pretože budú mať svetlo nezávisle na slnku. Izraeliti mohli putovať aj v noci, pretože im svietil ohnivý stĺp, ktorý tiež symbolizoval Božiu prítomnosť. K téme chrámu na Novej zemi môžeme poznamenať:

V novom Jeruzaleme nie je žiadny chrám. Prítomnosť samotného Boha činí z mesta chrám novej zeme (Zj 21,22). V dobách Starého zákona chrám symbolizoval Božiu prítomnosť s jeho ľudom (Ex 25,8; 29,45; Lv 26,11.12). Pretože bol Izrael neverný, Boh už v chráme nie je prítomný (Mt 23,37.38). V Starom zákone však sľúbil, že bude znovu prebývať so svojim ľudom a bude ich Bohom a oni jeho ľudom (Ez 37,27). Nový Jeruzalem už nepotrebuje symbol Božej prítomnosti (chrám), pretože Božia prítomnosť v meste bude skutočná.²²

Použité zdroje a literatúra

AUNE, David. Word Biblical Commentary: *Revelation 17-22*. vol. 52C. Grand Rapids: Zondervan, 2017 (ePub edition). 1171 s. ISBN 978-0-310-58827-6.

BAUCKHAM, Richard. Word Biblical Commentary: *Jude - 2 Peter*. vol. 50. Grand Rapids: Zondervan, 2017 (ePub edition). 528 s. ISBN 978-0-310-58632-6.

BEASLEY-MURRAY, G. R. Word Biblical Commentary: *John*. vol. 36. Grand Rapids: Zondervan, 2018 (ePub edition). 811 s. ISBN 978-0-310-58846-7.

Biblia: Slovenský ekumenický preklad. 5. Vyd. (3. opravené vyd.) Banská Bystrica: Slovenská biblická spoločnosť, 2015. ISBN 978-80-85486-97-1.

DOUGLAS, J. D. (ed.). *Nový biblický slovník*. 2. vyd. Praha: Návrat domů, 2009. 1251 s. ISBN 978-80-7255-193-4.

²⁰ DOUKHAN, Jacques. *Krik nebies: Prorocký výklad Apokalypsy*. Vrútky: Advent-Orion, 1999. 228 s. ISBN 80-88960-12-6. str. 191.

²¹ AUNE, David. Word Biblical Commentary: *Revelation 17-22*. vol. 52C. Grand Rapids: Zondervan, 2017 (ePub edition). 1171 s. ISBN 978-0-310-58827-6. str. 418.

²² STEFANOVIČ, Ranko. *Zjevení Janovo: Průvodce knihou Zjevení*. Praha: Advent-Orion, 2017. 254 s. ISBN 978-80-7172-707-1. str. 240.

- DOUKHAN, Jacques. Krik nebies: *Prorocký výklad Apokalypsy*. Vrútky: Advent-Orion, 1999. 228 s. ISBN 80-88960-12-6.
- MACARTHUR, John. Nový zákon: *Komentár verš po verši*. Kroměříž: Didasko, 2013. ISBN 978-80-87587-08-9.
- MARSHALL, I. H. The New International Commentary on the New Testament: *The Epistles of John*. Grand Rapids: William B. Eerdmans Publishing Company, 1978. 428 s. eISBN 978-1-4674-2232-1.
- MARTIN, R. P. Word Biblical Commentary: *2 Corinthians*. vol. 40. Grand Rapids: Zondervan, 2017 (ePub edition). 1098 s. ISBN 978-0-310-58629-6.
- NESTLE-ALAND. Řecko Český Nový zákon: *Slovník novozákonní řečtiny*. Praha: Česká biblická společnost, 2011. 1758 s. ISBN 978-80-87287-38-5.
- PANCZOVÁ, Helena. Grécko-slovenský slovník: *Od Homéra po kresťanských autorov*. Bratislava: Lingea, 2012. 1327 s. ISBN 978-80-8145-021-1.
- PÍPAL, Blahoslav. *Hebrejsko-český slovník ke Starému zákonu*. 4. vyd. Praha: Kalich, 2006. 188 s. ISBN 80-7017-029-8.
- STEFANOVIČ, Ranko. Zjevení Janovo: *Průvodce knihou Zjevení*. Praha: Advent-Orion, 2017. 254 s. ISBN 978-80-7172-707-1.
- TAYLOR, Mark. The New American Commentary: *1 Corinthians*. Nashville: B&H Publishing Group, 2014. 761 s. ISBN 978-0-8054-0128-8.